

אלה תולדות יעקב יוסף

למדנו בשיעור הקודם שמול יעקב המחפש את השלווה אחרי מה שעבר עליו במהלך גלותו אצל לבן, ניצבת הנמהרות של יוסף, העוז שלו, ועוז זה הוציא את יעקב משלוותו. למדנו גם שהיה מין חוסר זהירות בבקשתו של יעקב לשבת בשלווה. יוסף הבין את רצונו של יעקב כניסיון להחיש את ההיסטוריה, בבחינת 'ודור רביעי ישובו הנה'¹⁶⁸, כאשר להבנתו של יוסף המשימה של ישראל בין הגויים טרם הגיעה לקיצה.

מאפייני זהותו של יוסף

ברצוני בשיעור זה ללמוד מהם המאפיינים הזהותיים העיקריים של יוסף ונתחיל את עיונינו עם הפסוק השני של פרשת וישב ופירושו של רש"י על אתר:

אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בעאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם.

בראשית לז ב

'אלה תולדות יעקב' – ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב. סבה ראשונה: 'יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו. ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים, אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא

ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שארע ליעקב ארע ליוסף, זה נשטם וזה נשטם, זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו, וכן הרבה בבראשית רבה. ועוד נדרש בו זיישב' ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף; צדיקים מבקשים לישב בשלוה, אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשים לישב בשלוה בעוה"ז?

פירוש רש"י, ד"ה "אלה תולדות יעקב"

שאלתו של רש"י פשוטה: מהי משמעות המילה תולדות בפסוק עצמו? אם הייתה כוונת התורה למנות את כל ילדי יעקב, תולדותיו לפי סדר לידתם, הייתה התורה צריכה לכתוב: אלה תולדות יעקב ראובן שמעון לוי וכו', ולא אלה תולדות יעקב יוסף. לכן רש"י מסביר: "ואלה של תולדות יעקב, אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב". כלומר אלה המאורעות של תולדות יעקב, ובכוונת התורה להדגיש את אשר קרה בהמשך, בעיקר עם יוסף ועם יהודה.

אחרי שפירט הכתוב את תולדות עשו בפרק לו 'וְאֵלֶּה תְּלֻדֹת עֵשָׂו הוּא אָדוֹם'¹⁶⁹ הוא עובר כעת לפרט את אשר קרה עם יעקב וילדיו עד שבאו לכלל יישוב. כך רגילים להסביר את דברי רש"י, אולם צריך לדייק, משום שלמעשה החל מפרק זה עד סוף חומש בראשית, מספרת התורה בעיקר את אשר קרה עם יוסף, והיא מתחילה סיפור זה עם שורשי המחלוקת בינו ובין אחיו: 'יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעַ עָשָׂרָה שָׁנָה הָיָה רָעָה אֶת אָחִיו בְּצָאן וְהוּא נֶעַר אֶת בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבָרָם רָעָה אֶל אָבִיהֶם'. בעלי המדרש ראו בהצמדת שמו של יוסף לשמו של יעקב בפסוק 'אלה תולדות יעקב יוסף' עניין מהותי, וכך אמרו:

זיישב יעקב' – כך אמרו חכמים: 'אלא תולדות יעקב יוסף' התולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף ובשבילו. כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל, התולדות הללו היו ממתנות עד שנולד יוסף, הה"ד זייהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני' (בראשית ל כה), כיון שנולד שטנו של אותו רשע. מי מורידן למצרים? יוסף, מי מכלכלן במצרים? יוסף, הים לא נקרע אלא בזכות יוסף הה"ד 'ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו נתן תהום קולו גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף' (תהלים

169 בראשית לו א.

עז (ז). אמר רבי יודן ב"ר שמעון: אף הירדן לא נקרע אלא בזכותו של יוסף.

בראשית רבה פרשה פד-ה

לפי בעל המדרש משמעות המילה תולדות בפסוק שונה ממשמעותה הרגילה. אין בכוונת הכתוב למנות את רשימת כל בני יעקב אלא לחשוף את הקשר הזהותי, הקיומי העמוק הקיים בין יעקב ובין יוסף. לפי בעל המדרש, יוסף הוא ההמשך של יעקב. יתרה מכך, הוא מי שנותן משמעות לכל מה שקרה עד כה בחיי יעקב: "התולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף ובשבילו". אמירה זו מצריכה עיון משום שאנחנו יודעים שיש רק שלושה אבות, אברהם יצחק ויעקב.¹⁷⁰ יוסף שייך לבנים. הוא אינו אב נוסף, רביעי

170 צריך לדייק לגבי המושג של האבות. הם המולידים את העם. זו ההגדרה המדויקת. היש של האבות הוא יש שמקבל הבטחות. היש של הבנים שונה משום שהוא יש שזוכה לקיום אותן הבטחות. הבנים הם הבנים של האבות והם כלל. כל אב הוא כל כולו ישראל באופן מסוים. אף אחד מאתנו אינו ישראל. הכלל הוא ישראל. היוצא מן הכלל, והוא החולייה המקשרת, הוא משה שהוא שקול כנגד כל ישראל. הווה אומר גם שצריך ישראל כולו כדי להשתוות למשה בלימוד התורה. הממד השני זהות הבנים הוא שהם גם בונים. "אל תקרי בניך אלא בוניך" (ברכות סד ע"א). הזהר מוסיף ממד שלישי והוא הקשר בין המילה בנים ובין המילה בינה. מבחינה זהותית, האבות אינם אנשים כמונו. הם לבד, כל אחד באופן המיוחד לו, "כלל". אנחנו כבנים, כל אחד מאתנו, הוא גרגיר של הכלל. לכן כל השיטות הרואות באבות אנשים כמונו מגוחכות וכל הניתוחים הפסדו פסיכולוגים של סיפורי האבות, אין להם על מה להתבסס.

צריך להבין היטב את ההבדל הזהותי בין האבות ובין הבנים משום שיש להבדל הזה השלכה מטפיזית קיומית. אני לא חי את חיי באותה צורה אם אני יודע שאני "אב" כלומר יש המקבל הבטחות או אם אני יודע שאני "בן" הזוכה בקיום ההבטחה. לומדים זאת מדברי רש"י בד"ה "ויאמר אליו אני ה'" (שמות ו ב): "נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני, ולא לחינם שלחתיך, כי אם לקיים דברי, שדיברתי לאבות הראשונים". מדוע חשוב לנו לדעת זאת? משום שבכל דור, עלינו לשאול את עצמנו האם אנחנו, לגבי הבטחה מסוימת, אבות או בנים? תוכן האמונה שונה. אם אני אב, האמונה היא להאמין שיום יבוא וההבטחה תקויים, אולם אם אני בן עליי לעשות מה שצריך כדי שההבטחה תקויים. זה הקושי של השבטים. האם הם עדיין בגדר אבות או כבר בגדר בנים? אם נדייק, לא בני יעקב אלא שלושת הדורות אחרי יעקב עד היציאה ממצרים.

זמן המעבר הזה, מיחידי סגולה לבני ישראל המרכיבים את הכלל יחד, הוא מיוחד במינו והתורה מדגישה אותו דרך קרבן פסח של מצרים. 'דָּבְרוּ אֶל כָּל עַדְתּוֹ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית אָבֹתָ שֶׁה לְבֵית' (שמות יב ג). כל פרט הרוצה לצאת צריך קודם כל להתחבר לביתו, לבית אבותיו. מי שיוצא הוא לא אוסף של פרטים אלא בתי האבות של ישראל. יצא מי שהתחבר לזהותו הקולקטיבית אשר נופצה לכאורה במהלך הגלות. אי אפשר לצאת כל עוד הכלל לא נבנה מחדש. צריך לצאת מבית עבדים - כל עבד בפני עצמו, כבתי אבות. מי שמזדהה כשייך לבית אב מסוים חוזר להיות אדם

בישראל. איך, אם כך, יכול הכתוב לומר שהתולדות של יעקב הן יוסף. ומה עם האחרים? האם כוונת הכתוב לפסול את שאר בניו של יעקב, כפי שקרה בדורות הקודמים עם ישמעאל ועשו? תשובת בעל המדרש שלילית: "התולדות הללו לא באו אלא בזכותו של יוסף ובשבילו". מדובר במשהו אחר. כוונת הכתוב לומר שהמשך הטבעי של יעקב הוא יוסף. וכאן עליו להעיר מיד שמדובר ביעקב דווקא ולא בישראל. יש ליעקב העדפה טבעית ליוסף. הוא הבכור של רחל, אהובתו של יעקב.¹⁷¹

אולם, בנוסף לממד הסובייקטיבי הזה, עולה מדברי רש"י עצמו שיש גם ממד אובייקטיבי באמירת התורה 'אלא תולדות יעקב יוסף', וזאת בהנחה שתהליך הבירור שהתחיל עם יצחק וישמעאל טרם הסתיים: אזי, מבחינת יעקב כיעקב, האב הרביעי האפשרי צריך להיות דווקא יוסף. בכוונה מצביע הכתוב על ההמשכיות הטבעית בין יעקב ליוסף, בבחינת "כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף" ובבחינת "התולדות הללו היו ממתנות עד שנולד יוסף". כל זה מבחינת יעקב, אולם יעקב הוא ישראל, ומבחינה זו יוסף שייך לשבטים. הוא לא אב. הוא שבט.¹⁷²

באמת (מתוך שיעורי הרב על יוסף ויהודה).

171 אשתו של יעקב היא רחל. אשתו של ישראל היא לאה. מי שמקנה את השם ישראל ליעקב היא דווקא לאה. ראובן, הבן הראשון שנולד ללאה, הבן הראשון שנולד ליעקב, נקרא ראובן בכור ישראל דווקא, כלשון הפסוק **רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל** (במדבר כו ה). לאה מחייבת את יעקב להיות יותר מיעקב, להיות ישראל. השל"ה הקדוש מעיר שתי הערות חשובות ביותר בפירושו לפרשת ויצא: הראשונה, "כי כל מאורעות האבות מורים על העתיד", והשנייה, שהמפגש עם רחל "רומז על גלות ישראל" [ראה פרשת ויצא, שער השמים, פסקאות ד-ה]. הוא מסביר על הפסוק **וְהָיָה רְחֵל בְּתוּ בָּאָה עִם הַצֹּאן** שבני ישראל "בגלות נקראו צאן ובגאולתן נקראים בנים, כמו שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם". **וַיֵּאָהֶב יַעֲקֹב אֶת רְחֵל**. לפי ההסבר הזה אנחנו מבינים שיש ליעקב כיעקב, לא כישראל, העדפה לגלות, עד כדי כך שהוא מוכן לעבוד שבע שנים נוספות עבור רחל: **וַיֹּאמֶר אֶעֱבֹדְךָ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתוּךָ הַקְּטָנָה**. למעשה, לא רק שבע שנים אלא פעמיים שבע שנים: "עוד שבע שנים אחרות". צריך להודות על האמת ולומר שאכן עם ישראל העדיף את הגלות, גם אם אמרנו ושרנו בדבקות "לשנה הבאה בירושלים". המזוודות נשארו במחסן, עד כדי כך שלפעמים שכחנו שיש שם מזוודות (מתוך שיעורי הרב על פרשת וישלח).

172 ברכות טז ע"ב: אין אבות אלא שלושה.

אפשר להסביר את השאלה האם יוסף הוא בן או אב, גם כך - אין לי מקור מפורש למה שאומר כעת, אבל זה נראה לי כיוון אפשרי: תקופת האבות היא כידוע תקופת ההבטחות. תקופת הבנים היא תקופת מימוש אותן הבטחות. לאבות, לאברהם בפרט נאמר כי גר יהיה זרעך. אם יוסף הוא אב, הוא לא צריך לדרוש את מימוש אמירה זו. דווקא מדברי רש"י המצטט את המדרש של חז"ל "קפץ עליו רוגזו של יוסף" עולה שהוא כן דרש לממש את הנאמר לאברהם אבינו. לכן הוא שייך לבנים (מתוך שיעורי הרב על פרשת וישב).

שורש המתח בין יוסף לאחיו, ויהודה בראשם, בין בני לאה לבני רחל, נעוץ כבר בפסוק 'אלה תולדות יעקב יוסף' משום שפסוק זה הוא דרמשימעי: מיהו יוסף? מה מעמדו? האם הוא אב רביעי - ואם כן מה מעמד שאר הבנים - או האם הוא בן? ואם כן, מדוע הכתוב מציין את העדפתו של יעקב ליוסף דווקא? ברצוני לחדד נקודה זו משום שאי אפשר להבין לעומק את המשך הסיפור אם לא מבינים נקודה זו לעומק.¹⁷³ לכן אני חוזר ומסביר את עומק דברי רש"י ודברי המדרש. השאלה פשוטה לכאורה: מה משמעות המילה תולדות בפסוק? מאחורי שאלה זו, עומדת שאלה מהותית, יסודית - שאלה זהותית: האם אנחנו עדיין בשלב הבירור מיהו הראוי להיקרא "הזרע של אברהם אבינו" או אנחנו כבר בשלב חדש של ההיסטוריה?¹⁷⁴ שלב הבירור - יצחק ולא ישמעאל, יעקב ולא עשו, שייך לתקופת האבות. השלב החדש הוא שלב הבנים, והוא שלב מימוש ההבטחות שניתנו לאבות. הקושי בפסוק מכוון, משום שיוסף הוא דמות מיוחדת. הוא מסוגל להיות אב אולם הוא שייך לבנים.

החידוש של בעל המדרש מהותי ביותר. טענתו היא שאם היו שואלים את יעקב מדוע הוא הלך ללבן, לפדן ארם, תשובתו לא הייתה כדי לברוח משנאת עשו הזומם להרוג אותו. תשובתו הייתה כדי לפגוש את רחל ולבנות איתה את ביתו. "כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל". לכן צודק בעל המדרש שמבחינה זו כל התולדות - כלומר כל מה שהתרחש מאז הגעתו לשם, לא באו אלא בשביל יוסף. אולם, כדי להיות באמת ישראל, יעקב לקח על עצמו גם את תפקידו של עשו,¹⁷⁵ ולכן הוא גם פגש את לאה, ומבחינה זו תולדותיו דרך לאה גם הם "מלכתחילה", ולא "בדיעבד" בגלל התכסיס של

173 אז נותנים כל מיני הסברים פסדרפסיכולוגים כאילו הדמויות בתורה הן אני ואתה. סיפורים של קנאה ושנאה סביב איזו כותונת. אני תמיד מתפלא כאשר אני שומע דרשות כאלה. האם באמת ובתמים אומרים אותם דרשנים מה שהם אומרים? האם הם למדו אי-פעם מקרא? כל זה אומר דרשני (מתוך שיעורי הרב על פרשת וישב).

174 בסיפור המקראי מתברר מי, במציאות ההיסטורית, ראוי לשאת את השם ישראל, אותו שם שעלה במחשבה להיבראות, כלשון המדרש. תהליך הבירור הזה נמשך מספר דורות עד שיעקב מקבל את השם ישראל. השלב הראשון של הבירור מסתיים עם הופעתו של אברהם אבינו. השלב השני נמשך בתוך משפחתו: יצחק ולא ישמעאל, יעקב ולא עשו. ברגע שיעקב מקבל את השם ישראל, לכאורה תהליך זה מסתיים. אולם הפסוק הפותח את פרשת וישב נראה כפותח אותו מחדש בגלל השימוש במילה תולדות. לכן רש"י בעקבות המדרש שואל את השאלה: מה משמעות המילה תולדות כאן? (מתוך שיעורי הרב על פרשת וישב)

175 ראה סוד מדרש התולדות, חלק ז, עמ' 236 ואילך.

לבן. למדנו כבר את הנושא לעומק,¹⁷⁶ וכאן מדגיש בעל המדרש שמבחינת יעקב עיקר תולדותיו הן בני רחל, ובני לאה טפלים להם במידה מסוימת. הבנה זו של בעל המדרש מסבירה לנו גם את הקשר הקיים בפסוק עצמו בין לידתו של יוסף ובין ההודעה של יעקב ללבן שהוא חוזר לארצו:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יִלְדָה רַחֵל אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לְבָן שְׁלַחֲנִי וְאַלְכֶּה אֶל
מְקוֹמִי וְלְאַרְצִי.

בראשית ל כה

וכאן נחשף החידוש העיקרי של המדרש: הראשון, כל עוד יוסף לא נולד, אין ליעקב תולדות של ממש. והשני, בלי יוסף, בני ישראל לא יכולים לצאת מן הגלות. ויש כאן פרדוקס, משום שבאופן טבעי יש לבני רחל נטייה דווקא לחוץ, לגלות, והם אלה שדווקא יודעים לשים קץ לגלות.¹⁷⁷ על פי דברי המדרש הזה ברצוני להציע את ההסבר הבא: למעשה התולדות של יעקב, ראובן, שמעון, לוי, יהודה וכו' כן מופיעות בפסוק 'אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף' אולם רק ברווח בין המילים יעקב יוסף. הן בהמתנה: מתי יוסף יולד ואיך הוא, יוסף, יתפוס את התפקיד ההיסטורי שלו? זאת נלמד בשיעור הבא.

לא רק האחים בהמתנה. למעשה כל סיפור התולדות בהמתנה. כל ההיסטוריה האנושית בהמתנה. אם יוסף לא מופיע, הכל היה כאילו לשווא. כל מה שקרה מאברהם אבינו, כל מה שקרה מאדם הראשון. האם יש לנו בתורה רמז למצבים דומים? התשובה נמצאת בדברי חז"ל עצמם במשנה "עשרה דורות מאדם ועד נוח, להודיע כמה ארך אפיים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין לפניו, עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך אפיים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם אבינו וקיבל שכר כולם".¹⁷⁸ מה קרה עד שבא אברהם? המון דברים, אולם הם לא קידמו בצורה מספקת את האנושות לקראת מימוש מחשבת הבורא, לקראת ההולדה של הבן אדם האמיתי, של המשיח. לכן יש בכתוב רק רמזים, פה ושם, על אודות ניסיונות שנכשלו. כאן אנחנו במקרה

176 ראה סוד מדרש התולדות, חלק ז - בניית בית ישראל, עמ' 211 ואילך.

177 ראה את השיעור משיח בן יוסף, עמ' 407.

178 פרקי אבות ה ב.

שונה. סוף סוף יוסף נולד והוא לא נמצא בסכנה קיומית מעצם הופעתו. סוף סוף נמצא פתרון חיובי במשפחתו של יעקב למשוואת האחוה. בדומה להופעתו של אברהם שהקנה משמעות חיובית לכל מה שקדם לו,¹⁷⁹ הופעתו של יוסף מקנה משמעות חיובית לכל מה שקדם, והוא עושה זאת כתולדה, כלומר כבן. לכן מדגישה התורה שהיחס של יעקב ליוסף הוא יחס של תולדה: 'אֵלֶּה תְּלֻדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף'. הוא בן, גם אם במבט ראשון, כפי שחושף זאת בעל המדרש, היינו יכולים לטעות ולחשוב שגם הוא אב. מכל זה יוצא שפשט הפסוק 'אֵלֶּה תְּלֻדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף' הוא שיוסף הוא בן ולא אב ותהליך הבירור נגמר. השאלה שתעמוד למבחן ושתהיה למעשה סלע המחלוקת בין האחים היא האם גם יוסף מבין זאת.

תחילת תקופת הבנים

כאשר "הבן" מופיע, אנחנו עוברים לשלב חדש בהיסטוריה. אנחנו עוברים מתקופת האבות לתקופת הבנים, לתקופה בה כל ההבטחות הולכות להתממש. לכן יעקב בא ללבן ואומר לו: 'שְׁלַחֲנִי וְאֶלְכָה אֶל מְקוֹמִי וְלְאֶרְצִי' - משום שמבחינתו, עם לידתו של יוסף, נגמרה תקופת האבות. ומכאן שאלתי: ומה עם שאר הילדים? הם שייכים לממד אחר. הם שייכים לממד פנימי - המסומל על-ידי אותו רווח לבן בין האותיות של שמו של יעקב ובין האותיות של שמו של יוסף. ילדי לאה היו צריכים לפי התוכנית של יצחק עצמו להיות ילדיו של עשו, אולם קרה מה שקרה, התגלה שעשו הוא רשע, ולכן הם עכשיו ילדי יעקב ומה שהם מייצגים הוא עכשיו ממד פנימי בתוך הזהות ההולכת ונבנית - זהות ישראל.

הדגשתי בשיעור הקודם את ההבדל הקיומי, החוויתי בין יוסף לשאר אחיו: הם חוו את הגלות על בשרם ויוסף לא חווה אותה משום שהוא נולד בסופה. דרך המדרש הזה אנחנו מבינים כעת שקיים הבדל מהותי נוסף בינם ליוסף. התפקיד שלהם שונה. אני מבין שהנושא עדין מאוד וקשה לתפיסה

179 זהו סוד העיקרון המובא בגמרא "ברא מזכי אבא" (סנהדרין קד ע"א) - הבן מזכה את האב. הבן אדם האמיתי - "המשיח" יזכה רטרואקטיבית את כל הבריות, ממנו עד אדם הראשון. מדוע? משום שיש לו מספיק זכות להתקיים בעולם. הוא מצדיק אפוא רטרואקטיבית את בריאת כל הדורות שקדמו לו - כל אותם בני אדם שהביאו יחד להולדתו. אותו בן אדם הוא תוצאה של מאמץ האנושות במשך אלפי שנים החל מן האדם הראשון (מתוך סוד מדרש התולדות, חלק ג, עמ' 140).

אולם צריך להפנים את דברי המדרש הזה, אחרת אנחנו מפספסים את העיקר כאשר אנחנו לומדים את המשך הסיפור והכל נראה כסיפור בנאלי של קנאה בין אחים. התורה אינה עוסקת בניתוחים פסיכולוגים. היא עוסקת בזהות, בזהות שלנו, במרכיבים שלה ובנטיות הזהותיות שלנו. כדי להמחיש את העיקרון שלמדנו עכשיו, נחזור לפסוק המוסר לנו את דברי רחל כאשר יוסף נולד:

וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף לְאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֶן אֶחָד.

בראשית ל כד

בשיעור הקודם הסברתי את דברי רחל במישור המוסרי, בקשר לפתרון משוואת האחוה במשפחת יעקב. רחל בעצם הביעה משאלה ויוסף נקרא למעשה על שם בנימין. כאשר רחל ראתה שבניה מוגנים במשפחתו של יעקב, היא הביעה משאלה לבן נוסף. כעת אני מוסיף להבנה זו ממד נוסף - הממד האנתרופולוגי, הזהותי עצמו: מה משמעות השם יוסף? שמו מבטא עבור יעקב את היכולת להוסיף עוד, להמשיך, לעבור לשלב חדש של התולדות. 'יוסף ה' לי בן אחר' - זה לא רק התוצאה, לידת בן נוסף בעתיד, זה בעיקר תיאור היכולת עצמה. יוסף נושא את הכוח, את היכולת להמשיך, גם אם בשמו נמצא המושג של סוף.¹⁸⁰ זה הפרדוקס, זו הייחודיות של ישראל. גם כאשר נראה שהגענו לסוף, מתגלה שיש עוד. המושג הזה של "עוד" הוא מהותי ביותר כאשר מנסים להבין את הזהות של ישראל: 'עוד ינובון בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יְהִיוּ'.¹⁸¹ 'כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וְזָקֵנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעָנְתוֹ בְּיָדוֹ מִרְבַּי יָמִים'.¹⁸² רחל מקנה כוח זה לבנה יוסף. סגולתו תהיה שהוא תמיד יוכל להוסיף את "העוד" הזה. היא מקנה למעשה את ממד הנצח לישראל. לכן לגביה אומר הנביא:

כֹּה אָמַר יְהוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ
מֵאַנְהָ לְהִנָּחַם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ.
כֹּה אָמַר יְהוָה מִנְעֵי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינַיִךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לְפַעֲלֹתֶיךָ נְאֻם
יְהוָה וְשָׁבוּ מֵאַרְצָן אוֹיְבֵי.

180 ראה עמ' 413.

181 תהילים צב טו.

182 זכריה ח ד.

וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרֵיתָךְ נְאֻם יְהוָה וְשָׁבוּ בְּנֵים לְגִבּוֹלָם.

ירמיהו לא, יד-טז

מושג התקווה קשור למושג "העוד", למושג הנצח המתגלה דרך יוסף. יש נצח אם יש בי יותר ממה שאני עצמי. המשכיות היש למרות מה שנראה במבט ראשון לפעמים כעקרות. העקרות של רחל מביאה בסופו של דבר, לאמתו של דבר, ללידת יוסף, להופעת הכוח המיוחד הזה בישראל.

אולם אין די במה שיוסף מייצג, כי יוסף לבד אינו מביא לקץ, להשלמה - להשלמת ממד הנצח. לכך אנחנו זקוקים לזהות נוספת, היא זהות יהודה. כוחו של יוסף בא לידי ביטוי במהלך התהליך ההיסטורי. הוא מאפשר לישראל להתקדם, לעבור משלב אחד לשלב השני, גם כאשר הכל נראה אבוד. כוחו של יהודה שונה ואנחנו נתייחס לזהות זו בהמשך השיעורים.¹⁸³ רק אציין כעת שכוחו של יהודה הוא ביכולתו להביא את הדברים להשלמתם. הוא מביא להשלמה את מה שכלול בממד יוסף. לכן מבחינה היסטורית, קודם כל בא משיח בן יוסף ולאחר מכן בא משיח בן דוד. אני מדגיש כעת נקודה זו כדי שנבין שהמחלוקת בין יוסף ליהודה אינה איזו דרך נכונה אלא היא מחלוקת על הבנת השלב הנוכחי בתהליך ההיסטורי. השאלה היא באיזה שלב בהיסטוריה אנחנו נמצאים כעת.

יהודה אינו יכול לתפקד אם אין לפניו יוסף ועמלו של יוסף הוא לשווא אם יהודה לא בא אחריו. יוסף הכרחי כשלב שקודם ליהודה. אין זהות ישראל בלי יוסף, אין זהות ישראל בלי יהודה, אין זהות ישראל בלי אף אחד מן השבטים. אולם צריך להבין שכל בני יעקב חיכו ללידתו של יוסף משום שלידתו היא היא הסימן לקץ הגלות.

במישור המוסרי לידתו של יוסף מוכיחה שמשפחתו של יעקב פתרה בצורה חיובית, וזאת לראשונה בסיפור המקראי, את משוואת האחוה. הסיפור של יוסף ואחיו הוא התיקון של הסיפור של קין והבל. חוסר האחוה בין קין והבל הביא לרציחתו של הבל ולגלותו של קין, הגלות הראשונה בהיסטוריה - 'נָע וְנָד תְּהִיָּה בְּאֶרֶץ'.¹⁸⁴ אצל יוסף הסיפור הופכי: לא הורגים אותו ובסוף חיו הוא מוסר לבני ישראל את הפקודה 'פָּקֵד יְפָקֵד אֱלֹהִים אֶתְכֶם', הוראה לשים קץ לגלות. והוא יכול לעשות זאת כי במישור ההיסטורי לידתו של יוסף מכניסה את הכוח של "העוד", של ההמשך בבית ישראל.

183 ראה את הפרק "יהודה ותמר", עמ' 225.

184 בראשית ד יב.

בעל המדרש ממחיש בהמשך דבריו במספר דוגמאות את העיקרון שהסברתי כעת: הכוח המיוחד של ההמשך הנמצא אצל יוסף: "מי מורידן למצרים? יוסף, מי מכלכלן במצרים? יוסף, הים לא נקרע אלא בזכות יוסף". האירועים המרכזיים בהמשך ההיסטוריה של הזהות הישראלית באים בזכות יוסף. לא בגלל יוסף. צריך להבין היטב נקודה זו. יש מי שאומר שהירידה למצרים קרתה בגלל יוסף. למדנו עם המהר"ל שאין זה נכון כלל וכלל.¹⁸⁵ הירידה למצרים היא התוצאה של הנאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים:

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.
וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְרַכָּשׁ גָּדוֹל.

בראשית טו, יג-יד

אזכיר את דברי המהר"ל הדוחה בפרק ט של גבורות ה' את ההסבר התולה ביוסף את הירידה למצרים:

ודברים אלו הם דומים לצורה המצוירת על הכותל, אשר המצייר מִפֶּה אותה ובשרד יתאר אותה, עד שכאשר יראה הרואה מרחוק יאמר שיש בה רוח חיים, וכשקרב אליה הנה הוא דבר צבוע, וכל רוח אין בו כך הם אלו הפירושים.

דבריו חריפים ביותר והוא צודק. יוסף אינו אשם בדבר. הירידה למצרים הייתה מוכרחת במובן הבא,¹⁸⁶ כפי שעולה מדברי בעל ההגדה של פסח:

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו,

185 ראה סוד מדרש התולדות, חלק ב, עמ' 93 ואילך.

186 כדי לחדד נקודה זו, אזכיר שממד מרכזי בזהות שלנו הוא הממד של ממלכת כהנים. משימה זו יכולה להתבצע בשתי דרכים: אם זוכים, בכבוד ובתפארת ואם לא זוכים בשעבוד ובעינוי. הצורה בה משימה זו מתקיימת תלויה בזכות שלנו. לא עצם המשימה. ואם אני מזכיר את הנושא הזה, אסביר גם את דברי התפילה "ומפני חטאינו גלינו מארצנו". רבים חושבים שהמשמעות היא "בגלל חטאינו" וזה לא מדויק. צריך להבין את המילה מפני כ"לפני", כלומר עוד לפני חטאינו גלינו מארצנו. מדוע? כי היה צורך במימוש המשימה של ממלכת כהנים. בשלב מסוים בהיסטוריה שלנו, יש צורך להימצא בחוץ. זה מה שהיה וזה נגמר (מתוך שיעורי הרב על הומניזם ומסורת).

שנאמר 'ויאמר יהושע אל כל העם: כה אמר ה' אלוקי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם. תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלוהים אחרים. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר, ואולך אותו בכל ארץ כנען, וארבה את זרעו, ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשיו. ואתן לעשיו את הר שעיר לרשת אותו. ויעקב ובניו ירדו למצרים'.

רק מי שהיה מוכן מתוך בני בניו של אברהם אבינו לרדת למצרים ראוי להיקרא בשם ישראל. ישמעאל ועשו זכו בנחלתם תיכף ומיד. יעקב ובניו ירדו למצרים משום שהם היו מוכנים להיות ישראל, משום שהם רצו להיות ישראל. זאת הנקודה המהותית שהמהר"ל רוצה להדגיש. איך ירידה זו קרתה במציאות? דרך יוסף. אולם כדי להיות ישראל בפועל, היה על יעקב ובניו לרדת למצרים. הקושי שלנו הוא שאנחנו מכירים את סוף הסיפור ואנחנו יודעים שירידה זו מסתיימת באסון. אולם בכל החלק הראשון של שהות יעקב במצרים, לא היה שעבוד ועינוי כלל. הייתה גלות בכבוד. לכן עלינו לעשות מאמץ ולשכוח לרגע את הסוף כדי להבין את הסבר המהר"ל לעומק. תכלית הגלות לדעת מי הוא זרעו של אברהם באמת, כלומר במציאות. וזה מתגלה דרך הירידה למצרים. רק מי שמוכן לרדת נקרא זרעו של אברהם.

נוסף על כך, יוסף ראה בירידה למצרים את הדרך הנכונה להבטיח את ההמשכיות של הזהות המתחילה להתגלות עם יעקב, וזאת לפחות בשלב הראשון של חייו. לקראת סוף חייו הוא משנה את דעתו, כך שאפשר לומר שחייו של יוסף מתחלקים לשלושה שלבים: השלב הראשון, המתגלה בתחילת פרשת "וישב" כאשר יוסף חולם ומציג את חלומותיו לבני המשפחה. השלב השני, המתחיל עם נפילתו לזרועותיה של אשת פוטיפר הגורמת לו ללכת כמעט לאיבוד כעברי, והשלב השלישי, בסוף חייו, כאשר הוא מבין שניסיונו נכשל והוא משביע את בני ישראל לצאת ממצרים ולהוציא את ארונו משם: *פָּקֵד פָּקֵד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֵעֲלֶתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה*.¹⁸⁷

אולם הדגש של בעל המדרש הוא דווקא בהמשך דבריו: "מי מכלכלן במצרים? יוסף, הים לא נקרע אלא בזכות יוסף". הירידה למצרים הייתה יכולה להסתיים באסון - עם ההעלמות המוחלטת של הזהות הנקראת ישראל. זה כמעט קרה. אולם באופן מחתרתי ומסתורי, זהות זו החזיקה מעמד, וכאשר הגיעה העת לצאת, התגלתה בפועל זכותו של יוסף. בזכות הכוח

המיוחד שבו יצאנו ממצרים: 'ויקח משה את עצמות יוסף עמו',¹⁸⁸ כלשון המכילתא:

ויקח משה את עצמות יוסף עמו' ... ומשה, מהיכן היה יודע היכן היה קבור יוסף? אמרו: סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, והיא הראתה למשה קבר יוסף. אמרה לו: במקום הזה שמוהו! עשו לו מצרים ארון של מתכת, ושקעוהו בתוך נילוס. בא ועמד על נילוס, נטל צרור וזרק לתוכו, וזעק ואמר: יוסף, יוסף, הגיעה השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו, שהוא גאל את בניו. תן כבוד לה' אלהי ישראל, ואל תעכב את גאולתך, כי בגללך אנו מעוכבים. ואם לאו – נקיים אנחנו משבועתך! מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה.

מכילתא - שמות יג יט

בעל המכילתא גם הוא מבקש לשים את הדגש על כוחו המיוחד של יוסף. מפתחות המשך ההיסטוריה בידיו: "תן כבוד לה' אלהי ישראל, ואל תעכב את גאולתך, כי בגללך אנו מעוכבים". אם יוסף לא יוצא, אף אחד אינו יכול לצאת. הוא גם מי שנותן את הכוח להיכנס לים כאשר הכל נראה אבוד, ואז ורק אז הים נקרע. הוא מי ששובר את הדטרמיניזם הטבעי. הוא מי שמקנה לישראל כוח זה.

שמו של יוסף קשור למושג אחרית הימים. יש לימים סוף, בבחינת 'ויקרבנו? מי ישאל למות ויקרא לבנו ליוסף וכו'.¹⁸⁹ יש בפסוק זה חידוש עצום. יש בו הסוד של ההישרדות של עמנו במהלך כל הגלויות. ידוע שלפי חוקות ההיסטוריה, כאשר יוצא עם לגלות הוא נעלם בתוך זמן קצר.¹⁹⁰

188 שמות יג יט.

זהר, חלק ב (פרשת בשלח), מו ע"א: 'ויקח משה את עצמות יוסף וגו', אמאי סליק גרמוי? אלא בגין דהוה רישא לנחתא לגלותא, ולא עוד אלא דאיהו סימנא דגאולה הוה ליה, ואומי להו לישראל על דא, הדא הוא דכתיב 'כי השבע השביע את בני ישראל', והא אתמר. זכאה חולקא דמשה, דישראל הוו עסקי למשאל ממונא ממצראי, ומשה הוה עסיק באומאה דיוסף. ואית דאמרי ארונא בנילוס הוה, ובשמא קדישא סליק ליה, ועוד אמר משה, יוסף הגיע זמן פורקנא דישראל, ואמר עלה שור וסליק, ואית דאמרי בין מלכי מצראי הוה, ומתמן סליק (ס"א ליה), ואית דאמרי בגין דלא יעבדון ליה ע"ז שוו בנילוס, וסרח בת אשר חויאת ליה למשה.
ראה גם סוטא יג עא.

189 בראשית מז כט.

190 ראה "נצח ישראל" למהר"ל, פרק א.

ההיסטוריון הבריטי ארנולד טוינבי בספרו "A Study of History" סוקר את עלייתן

לכאורה אין שום סיבה טבעית שחוק זה לא יחול על עמנו, ואכן נאמר וַיִּחַי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה ... וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לְמוֹתָו.¹⁹¹ אולם בדיוק בנקודה זו מתגלה הפלא: וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף. מדוע? כי בו הסגולה של "העוד", של "האחרית".¹⁹² הוא מוסיף ממד נוסף בהיסטוריה, הממד של ההמשך.

רעיון זה נמצא במדרש נוסף העורך השוואה, הקבלה, בין זהותו של יעקב ובין זו של יוסף:

אמר רבי שמואל בר נחמן: 'אלה תולדות יעקב יוסף' – לא היה צריך קרא למימר בן אלא אלה תולדות יעקב ראובן, אלא מה ת"ל יוסף? אלא שכל מה שאירע לזה אירע לזה, מה יעקב נולד מהול אף יוסף נולד מהול, מה זה אמו עקרה אף זה אמו עקרה, מה זה אמו ילדה שנים אף זה אמו ילדה שנים, מה זה בכור אף זה בכור, מה זה נתקשת אמו בלידה אף זה נתקשת אמו בלידה, מה זה אחיו שונאו אף זה אחיו שונאים אותו, מה זה אחיו בקש להרגו אף זה בקשו אחיו להרגו, מה זה רועה אף זה רועה, זה נשטם וזה נשטם, זה נגנב שני פעמים וזה נגנב שני פעמים, זה נתברך בעשר וזה נתברך בעשר, זה יצא לחו"ל וזה יצא לחו"ל, זה נשא אשה מחו"ל וזה נשא אשה מחו"ל, זה הוליד בנים בחו"ל וזה הוליד בנים בחו"ל, זה ליווהו מלאכים וזה ליווהו מלאכים, זה נתגדל ע"י חלום וזה נתגדל ע"י חלום, זה נתברך בית חמיו וזה נתברך בית חמיו בשבילו, זה ירד למצרים

ושקיעתן של 21 ציוויליזציות החל מהציוויליזציה המצרית העתיקה וכלה בציוויליזציה המקסיקנית על-פי החוק המתאר את השלבים השונים של מחזור החיים של כל ציוויליזציה: התפתחות - שיא - שקיעה (ראה עמ' 184-191 בהוצאת Oxford University Press). הוא מציין שעם ישראל הוא תופעה לא רציונלית: "שמירת הזהות הלאומית מצד אומה ללא עצמאות מדינית, ללא שפה מדוברת, איחודה אומה שאינה מרוכזת, אלא מפוזרת בכל קצוות תבל, ומול רדיפות נוראות רצופות - זוהי תופעה כה לא רציונלית, שמולה ניצב כל היסטוריון פעור פה". הפילוסוף הצרפתי ז'אן-פול סארטר (1980-1905) כותב: "אינני יכול לשפוט את העם היהודי על פי הכללים המקובלים של ההיסטוריה האנושית, העם יהודי הוא משהו מעבר לזמן". מוסיף הפילוסוף הרוסי ניקולאי ברידייב (1874-1948) וכותב: "כשניסיתי לאמץ את השיטה המטריאליסטית (החומרנית) ההיסטורית על-ידי הצבתה מול גורל העמים, היא התנפצה אל העניין היהודי, אשר גורל נושאיו נראה נעדר הסבר לחלוטין. לפי הקריטריון המטריאליסטי והפוזיטיבי, צריכה הייתה אומה זו לעבור מזמן מן העולם. קיומה הוא תופעה מסתורית ומופלאה, המעידה כי חיי אומה זו מתנהלים בכוח גזרה קדומה".

191 בראשית מז, כח-כט.

192 ראה גם סוד מדרש התולדות, חלק א, עמ' 126.

וזה ירד למצרים, זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב, זה משביע וזה משביע, זה מצוה וזה מצוה, זה מת במצרים וזה מת במצרים, זה נחנט וזה נחנט, זה העלו עצמותיו וזה העלו עצמותיו.

בראשית רבה פרשה פד-ו

הכלל "שכל מה שאירע לזה אירע לזה" שמוסר לנו רבי שמואל בר נחמני והרשימה הארוכה של האירועים המקבילים בחיי שניהם, מאפשרים לנו להבין שבמידה רבה זהותו של יוסף היא ההמשך של הזהות של יעקב. האור החיים הקדוש בפירושו לפסוק 'אלה תולדות יעקב יוסף' מדגיש נקודה זו: "והיכן הם עשרה שבטים? ורז"ל, מהם אמרו כי יכוין לומר שהוא העיקר, ומהם אמרו כי כמו שאירע לזה אירע לזה".

שאלת המשך התולדות

בנוסף עלינו להבחין מיד בהבדל מהותי ביותר בין חלק מן האירועים המודגשים במדרש זה ובין מה שאירע לבן אחר של יעקב, הוא יהודה: מוקד חייו של יוסף בחור"ל, לעומתו עומד יהודה אשר מוקד חייו בארץ, וכאן אנחנו מגיעים לנושא מהותי ביותר והוא שאלת המשך התולדות אחרי יעקב. עניין התולדות הוא קודם כל ההופעה של הזהות הנקראת ישראל במציאות ההיסטורית. זהות זו נחוצה כדי שהבריאה שברא הבורא תהיה בעלת משמעות. זו משמעות המדרש שלמדנו זה מכבר:¹⁹³ "ששה דברים קדמו

193 ב"ר א-ד: 'בראשית ברא אלהים' - ששה דברים קדמו לבריאת העולם. יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה להבראות: התורה והכסא הכבוד נבראו, תורה מנין שנאמר (משלי ח) 'ה' קנני ראשית דרכי', כסא הכבוד מנין דכתיב (תהילים צג) 'נכון כסאך מאז וגו'', האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות, האבות מנין שנאמר (הושע ט) 'כענבים במדבר וגו'', ישראל מנין שנא' (תהילים עד) 'זכור עדתך קניית קדם', בהמ"ק מנין שנאמר (ירמיהו יז) 'כסא כבוד מרום מראשון וגו'', שמו של משיח מנין שנאמר (תהילים עב) 'הי שמו לעולם וגו''. רבי אהבה ברבי זעירא אמר: אף התשובה שנאמר (שם צ) 'בטרם הרים יולדו' ואותה השעה 'תשב אנוש עד דכא וגו''. אבל איני יודע איזה מהם קודם? אם התורה קדמה לכסא הכבוד ואם כסא הכבוד קודם לתורה? א"ר אבא בר כהנא: התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר (משלי ח) 'ה' קנני ראשית דרכי וגו' קודם לאותו שכתוב בו (תהילים צג) 'נכון כסאך מאז'. ר' הונא ור' ירמיה בשם רבי שמואל בר ר' יצחק אמרו: מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר... כך אילולי שצפה הקב"ה שאחר כ"ו דורות ישראל עתידין לקבל את התורה, לא היה כותב בתורה 'צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל'.

לבריאת העולם ... האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות". מחשבת הבריאה כוללת את כל אותם הדברים הנחוצים כדי שהעולם הנברא יהיה בעל משמעות, יהיה אמיתי, והתורה מספרת לנו בחלקה הראשון איך המהות הנקראת ישראל, שעלתה במחשבה להבראות, הפכה למציאותית, להיסטורית.¹⁹⁴ לצורך זה נדרש מאמץ עצום של האנושות כולה מאדם הראשון, דרך האבות אברהם, יצחק ויעקב. מאמץ זה מחולק למספר שלבים. השלב הראשון מאדם עד נח, השני מנח עד אברהם. צריך להבין שהופעתו של אברהם אבינו היא תחילתו של שלב חדש לחלוטין במאמץ הזה. תכלית המאמץ הכלל אנושי הזה היא הולדת הבן אדם האמיתי - אותו אדם ששמו עלה במחשבה להבראות: שמו של משיח. מבחינה זו אברהם הוא בריאה חדשה, בלשון המהר"ל הוא התחלת מציאות העולם.¹⁹⁵ כאשר מופיע אברהם, הבריאה כולה מתחילה לקבל משמעות, כלומר היא מתחילה, אחרי עשרים דורות של כישלונות, לעלות על דרך המלך. אפשר לראות בכל מה שקרה עד אז רק רצף של כישלונות, וחשוב להבין אותם כישלונות. אמנם, מבחינת התולדות, צריך להבין שאברהם הוא התוצאה של המאמץ שקדם לו. לכן המשנה אומרת ש"בא אברהם ונטל שכר כולם".¹⁹⁶ במהלך אותו מאמץ מתבצע בירור כדי לדעת מי עוד ראוי להמשיך דרכו את המאמץ הזה. בירור זה מתבצע בהתחלה בין כל צאצאי אדם הראשון ואחריו נח עד דור הפלגה והוא מתבצע על פי ההתנהגות המוסרית של אותם צאצאים. מתוך צאצאים אלה, צף ועלה עֶבֶר, זקנו של אברהם.¹⁹⁷ הבירור נמשך

194 ראה סוד מדרש התולדות, חלק א, עמ' 41.

195 ראה גבורות ה' למהר"ל, פרק ה, עמ' לד (בהוצאת האחים הוניג): ... אברהם שהוא היה התחלת מציאות העולם.

ראה גם "סוד מדרש התולדות", חלק ב, עמ' 171.

196 פרקי אבות ה-ב: עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארך אפיים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין לפניו, עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך אפיים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם אבינו וקיבל שכר כולם.

צריך לקשור נושא זה עם המימרא של הגמרא "ברא מזכי אבא" (סנהדרין קד ע"א) - הבן מזכה את האב. הבן אדם האמיתי - "המשיח" יזכה רטרואקטיבית את כל הבריות, ממנו עד אדם הראשון. מדוע? משום שיש לו מספיק זכות להתקיים בעולם. הוא מצדיק אפוא רטרואקטיבית את בריאת כל הדורות שקדמו לו - כל אותם בני אדם שהביאו יחד להולדתו. אותו בן אדם הוא תוצאה של מאמץ האנושות במשך אלפי שנים החל מן האדם הראשון (מתוך שיעורי הרב על אברהם אבינו).

197 ראה סוד מדרש התולדות, חלק א, עמ' 57 ואילך.

ראה פירושו של רש"י לבראשית י-כה, ד"ה "נפלגה": למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם

בכל אחד מהשלבים וגם בתוך משפחתו של אברהם עצמו: יצחק ולא ישמעאל, יעקב ולא עשו. יעקב הוא מי שבסוף חלק זה של התהליך מקבל את השם ישראל והוא גם מקבל את שכר כולם, כדברי הספרי.¹⁹⁸ ומה הלאה? זאת השאלה המעסיקה את יעקב כאשר ביקש לשבת בשלווה. האם הבירור נגמר? עם מי לחתן את השבטים? עם מי להמשיך את התולדות? הנחת היסוד המסתתרת מאחורי שאלות אלו היא שתקופת האבות טרם הסתיימה, דאם לא כן מה משמעות המשך התולדות. אחרי שלב התולדות, בא שלב דברי הימים שהוא הוא השלב של ימות המשיח, במובן הפשוט של ההיסטוריה של הבן אדם האמיתי, של האדם התואם את מחשבת הבורא כאשר הוא ברא את האדם ביום השישי של ימי המעשה. אך ברגע שיעקב קיבל את השם ישראל, האם יש עוד צורך בבירור נוסף? משמעות צורך זה היא למעשה בחירה בבן אחד הממשיך את התולדות ופסילת כל השאר. אולי צריך לחדד את השאלה כך: בחירת בני רחל ופסילת בני לאה. אולם פסילה כזו משמעותה וויתור על ממד אחד בבית ישראל - אותו ממד שהיה כל כך קשה ליעקב לקבל, הממד הקשור לעשו דווקא, כפי שלמדנו זאת. בשלב זה של הסיפור המקראי נדרש יעקב אבינו לדון בינו לבין עצמו בשאלות אלו ולהכריע בהן. נטייתו הטבעית כיעקב ברורה: הוא אוהב את יוסף משום שהוא בנו מרחל ומשום שיש בו קווי דמיון רבים. אולם הוא גם ישראל. הוא המייסד של בית ישראל ובבית ישראל יש בני לאה ובני רחל ואי אפשר בלעדי שניהם.

שטנו של עשו

המדרשים שלמדנו בשיעור זה חושפים את עומק השאלות מולן יעקב ניצב. לפני שנסיים ברצוני לדון במרכיב נוסף של זהותו של יוסף: חז"ל אומרים במדרש שכשילדה רחל את יוסף, נולד שטנו של עשו:

זיהי כאשר ילדה רחל את יוסף - כיון שנולד יוסף, נולד שטנו של עשו

בנו ע"ש העתיד.

198 ראה ספרי דברים, פסקא שיב: יעקב חבל נחלתו וכו'. דבר אחר: מה חבל זה משולש כך היה יעקב שלישי לאבות וקבל שכר כולם, כשנולד אברהם מהו אומר ואח לצרה יולד, וכשנולד יצחק מהו אומר טובים השנים מן האחד, וכשנולד יעקב מהו אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק.

שנאמר (בראשית ל): זיאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולא רצי.

בראשית רבה פרשה עג-199

כדי שמישהו יהיה שטנו של מישהו אחר, צריכה להיות איזו נקודה מהותית המקשרת ביניהם והשאלה המתבקשת היא מהי אותה נקודה. מה מחבר בין עשו ליוסף? התשובה היא החוץ, השדה. כאשר יוסף חולם, הוא חולם על משהו המתרחש בשדה: 'וְהָיָה אֲנַחְנוּ מְאֻלְמִים אֻלְמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהָיָה קָמָה אֻלְמָתִי וְגַם נִצְבָה וְהָיָה תְסֻבֵינָה אֻלְמַתֵּיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוּיִן לְאֻלְמָתִי'.²⁰⁰ השדה הוא מקומו של דודו עשו. הוא רואה את עצמו כבעל השדה, כבעל העולם הזה, העולם בו פועלים, בו עמלים, בו פותרים בעיות מציאותיות, בעיות של חיים ומוות. אולם השדה הוא בסופו של דבר מקור ייאושו של עשו, כלשון הפסוק 'יָבֵא עֵשׂוּ מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵיף'.²⁰¹ עשו כשל.²⁰² חלומו היה להיות הצדיק היודע לטפל בענייני העולם הזה אולם הוא ויתר. ייתכן והוא אכן ידע לטפל בענייני העולם הזה אבל שיטתו לא הייתה מבוססת על ערכי המוסר אלא על עיקרון שונה לחלוטין: "כל דאלימ גבר" - כל החזק גובר.²⁰³ החזק גובר. רק החזק גובר. חוק הברירה הטבעית טרם זמנו.²⁰⁴ איך אפשר לייסד חברה על הכלל של "כל דאלימ גבר"? ובכל זאת, לפי הטיפולוגיה המקראית, זה מה שרומי עשתה, זה מה שהמלכויות היוצאות מרומי עשו במהלך ההיסטוריה כולה. יתרה מזו, עלינו לשאול איך אפשר אחרי השואה לרצות עדיין לייסד חברה אנושית על הכלל של "כל דאלימ גבר"? תשובתי היחידה היא שיש כאן לא רק אובדן דרך אלא התאבדות. מבחינה מוסרית, החברה המערבית הגיעה לסוף דרכה, גם אם היא טרם מודעת לכך אולי. מבחינה מוסרית היא איבדה את זכות הקיום שלה.

199 ראה גם פירושו של רש"י לבראשית ל כה, ד"ה "כאשר ילדה רחל את יוסף": משנולד שטנו של עשו שנאמר (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב.

200 בראשית לו ז.

201 בראשית כה כט.

202 להרחבת הנושא ראה סוד מדרש התולדות, חלק ו, עמ' 189 - ויתרוצצו הבנים.

203 ב"ב לד ע"ב.

204 חוק זה נקרא החוק הטבעי בדיאלוג של אפלטון "גורגיאס" ובו מסביר קאליקס לסוקרטס שהחוק הטבעי הוא שהחזק גובר ורק חוק זה צריך לקבוע את אמות המידה של החברה האנושית. רק לחלשים אינטרס להמציא חוק אחר, "חוק מוסרי", הקובע שוויון מלאכותי בין בני אדם. במובנים רבים חוזר ניטשה על טענותיו של קאליקס כאשר הוא מדבר על הצורך בצבירת כוח.

כאשר הייתי סטודנט, אחרי השואה, הפליא אותי במיוחד העדר חשבון הנפש האמיתי מצד כל אותם הוגים ומנהיגים.²⁰⁵ המשיכו ללמד באוניברסיטה אותן דעות, אותן הגויות כאילו לא קרה דבר. במסגרת לימודים אלה, למדנו את ההגות של גדולי הפילוסופים של המאה התשע-עשרה. לא שמעתי מרצה אחד שציין שמאה זו הייתה מאה איומה. זו המאה שבה פיתחו את התאוריות הנוראיות ביותר ומהן צמח אחר כך מה שצמח במאה העשרים. תורת הגזע, תורת הדם, קידוש הגבולות, הרצון למחוק את הפרט, הלאומניות. עולם הגותי שלם נתן לתורות אלו כביכול הצדקה אידיאולוגית, פילוסופית, וחמור מכל - תחת מסווה מדעי. ואני יושב בשיעורים האלה בסורבון ואף אחד אינו עושה את הקשר בין הדברים. הייתי מזועזע. דיברו על הומניזם, דיברו על אקזיסטנציאליזם, דיברו על פנומנולוגיה, כולם התווכחו עם כולם ואף מילה על השואה. גם המרצים ממוצא יהודי לא העזו לדבר על הנושא. אף אחד לא שאל את השאלה המתבקשת: מה ביסודות התרבות המערבית אפשר זאת? בל נחשוב שהיום המצב יותר טוב: אנחנו כשלושים שנה אחרי תום המלחמה ויש עדיין רצח עם בעולם.²⁰⁶ האם אתם תופסים את חומרת המצב? ישנו סימן נוסף לכך שהחברה המערבית מגיעה לקצה והוא הירידה בילודה. למדנו פעם שהסימן המובהק לקץ הציוויליזציה של קין היה ההחלטה של נשות למך להפסיק להביא ילדים לעולם. אזכיר בקצרה במה

205 כשהייתי צעיר, לפני מלחמת העולם השנייה, מצב החברה האנושית היה כבר מאוד תמוה בעיניי. ראיתי את הנזקים, את ההרס שהביאה התרבות הצרפתית באוראן, בקהילה שלנו שהייתה הקהילה הגדולה ביותר באלג'יריה. הצעירים היהודים בני גילי היו עוזבים את מסורת אבותיהם, את מסורת סביהם ורצים אחרי תרבות זו. אני חייב להודות שהיא עשירה מאוד והיא אכן מושכת אולם אין זה היה תרבותי. הייתי בא מהתיכון ולומד בישיבה ומה שהייתי לומד בישיבתנו "עץ חיים" - זה היה שייך לי. סיקרן אותי להבין מה מושך אותם צעירים, מדוע הם רצים ממש אחרי תרבות זו, במיוחד אחרי ההגות שלה, הפילוסופיה שלה וגם - אני חייב להודות, במקרים מסוימים גם אחרי הנצרות. לכן החלטתי ללמוד פילוסופיה. לא כי הסכמתי עם הנחות היסוד שלה - ההפך הגמור, אלא כדי להבין מה כל כך מושך בה. התחלתי את לימודי בתחילת מלחמת העולם השנייה באוניברסיטה באלג'יר והם הופסקו אחרי גזרות משטר וישי כאשר גירשו את כל הסטודנטים היהודים מהאוניברסיטה. באותה תקופה לא ידענו מה קורה בדיוק בארצות שנכבשו. זה לקח זמן. גיליתי זאת בעצמי כאשר הגעתי עם הצבא הצרפתי החופשי לצרפת אחרי הפלישה בקיץ 1944 לחופי פרוונס. באותם הימים, בשנים 1940 ו-1941, תהיית הייתה בעיקר מופנית למה שקרה במלחמת העולם הראשונה. שאלתי את עצמי איך ייתכן שאחרי יותר מאלף שנות של חינוך נוצרי-פילוסופי-יווני הגיעו לאן שהגיעו. עשרות מיליוני הרוגים, על מה? (מתוך שיעורי הרב על פרשת וישב).

206 הדברים נאמרו על-ידי הרב בשנת 1977 מספר שנים אחרי תום המלחמה בביאפריה ובבנגלדש.

מדובר.²⁰⁷ למך לקח שתי נשים - האחת בשביל פריה ורביה והשנייה בשביל התענוג המיני.²⁰⁸ בנו תובל קין הפך לתעשיין הנשק הראשון בהיסטוריה והוא הרג את זקנו קין. בתגובה הרג למך את תובל קין ולאחר מכן אמר: 'וַיֹּאמֶר לְמֶךָ לְנִשְׁיוֹ עֵדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נִשְׂי לְמֶךָ הָאֵזְנָה אֲמַרְתִּי כִּי אִישׁ הֲרַגְתִּי לְפַעְעֵי וַיֵּלֶד לְחַבְרָתִי'.²⁰⁹ רש"י מסביר במקום "שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש".²¹⁰ כלומר, נשי הדור ההוא החליטו להפסיק להביא ילדים לעולם. למה להוליד ילדים אם בסופו של דבר גורלם הוא להיהרג? רש"י מוסר לנו בהסבר זה מפתח להבנת מצב כל תרבות, כל ציוויליזציה, כל חברה אנושית: כאשר הנשים מחליטות לא להוליד יותר מסיבות מוסריות, זהו הסימן המובהק לסוף אותה תרבות וזה מה שקורה כעת במדינות רבות באירופה. איני יודע כמה זמן זה ייקח אבל ברור לי שזו המגמה.

לעומת עשו עומד יוסף ולא בחינם נתנו לו חז"ל את התואר "הצדיק".²¹¹ לא אברהם, לא יצחק ולא יעקב נקראים בפי כל "הצדיק". מדוע? משום שהוא הוכיח לעולם כולו שאכן אפשר להיות צדיק כאשר מטפלים בענייני העולם הזה. גם במצבים הקשים ביותר הוא לא נפל למרה שחורה. הוא לא התייאש. בניגוד לעשו, יוסף העברי אינו מתייאש.²¹² אף פעם.²¹³ 'כִּי שִׁבַע יְפוֹל צְדִיק

207 ראה סוד מדרש התולדות, חלק ג, עמ' 212.

208 ראה פירושו של רש"י לבראשית ד-יט, ד"ה "שתי נשים", בשם המדרש רבה: "כך היה דרכן של דור המבול, אחת לפריה ורביה, ואחת לתשמיש, זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (ס"א אינו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים, וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה, וזהו שפירש (איוב כד כא) 'רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב' כמו שמפורש באגדת חלק. "עדה" היא של פריה ורביה ועל שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה. "צלה" היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו. דברי אגדה הם בבראשית רבה."

209 בראשית ד כג.

210 ד"ה "שמען קולי": שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו בנייהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן.

211 ראה סדר עולם רבה, פרק ל: 'הב חֲכֵמָתָא לְחַפְיִמִּין וּמְנַדְעָא לְיַדְעֵי בִּינָה (דניאל ב כא) - זה יוסף הצדיק.

212 מו"ר ר' יעקב גורדין ז"ל היה בקי מאוד בספרות הרוסית הקלאסית. כאשר דברתי אתו על נושא הייאוש, הוא הפנה אותי לספרות זו. לפי המלצתו קראתי מקצת הספרים החשובים ביותר שלהם ודרכם הבנתי באמת מה זה הייאוש של עשו ושל התרבות העשווית (מתוך שיחה אישית עם הרב).

213 התעניינתי רבות בהגותו של גבריאל מרסל (1889-1973). הוא נמנה עם מובילי הזרם של האקזיסטנציאליזם הנוצרי. הוא מוכר כפילוסוף של התקווה. התיזה שלו לכאורה פשוטה: התקווה חייבת להתגבר על הייאוש. בתחילת שנות החמישים הוא פרסם ספר

וְקָם'.²¹⁴ מה שהביא אותו לכך הוא שיש בו שתי תכונות חשובות ביותר: הראשונה, הוא רואה את המציאות כפי שהיא. הוא לא משלה את עצמו. הוא מפוקח. התכונה השנייה, הוא חולם. יש לו תכלית בחיים וגם אם יש עיכובים, גם אם יש מכשולים, לא מוותרים. לא מוותרים מכיוון שיודעים שבידי האדם לשנות, לעשות, לקדם. יש בידי האדם היכולת להיות השותף של הבורא בהבאת העולם הזה למה שהוא באמת אמור להיות. ואני מוסיף ומדגיש: כעולם הזה. איני מדבר כאן על העולם הבא. אני מדבר על העולם הזה כפי שהוא אמור להיות - ימות המשיח אם אתם רוצים. התורה אינה מדברת על פעולה מיסטית, מגית כלשהי כדי להגיע לימות המשיח. היא מדברת על פעולות האדם: מה האדם צריך לעשות כדי להביא את העולם הזה למצבו האמיתי. המפתח הוא בראש ובראשונה: המוסר. המוסר של התורה אינו "כָּל דְּאֵלִים גָּבַר". הוא גם לא המוסר הנאיבי של הנצרות: תן את הלחי השנייה. הוא המוסר המיוסד על ההכרה שאני בריה, שחברי בריה ושנינו בריות של אותו בורא. מתוך הכרה זו אני בא לטפל בענייני העולם הזה. זה מה שיוסף עשה. לכן הוא שטנו של עשו.

אם מבינים נקודה זו מבינים גם כן את החשיבות של משוואת האחוה והדרישה החד־משמעית להדדיות. אם מוותרים על דרישה זו מגיעים למעשה למוסר הנוצרי. הכתוב מתייחס למשוואת האחוה כאשר הוא משתמש במילה אח. ראינו את זה כאשר למדנו את משמעות המפגש בין יעקב ובין

שוב: Le Mystère de l'être. השימוש במונח מסתורין בכותר אינו מקרי. הוא פילוסוף נוצרי בצורה מובהקת ביותר אולם כאשר קראתי את דבריו הוא הזכיר לי את עשו, כמעט בכל עמוד, בגלל הייאוש העמוק המאפיין את דבריו. שאלתו לגיטימית: מה משמעות חיי? מי לא שאל שאלה זאת? זאת שאלתו של איוב בתנ"ך. אולם במקום להיות אופטימי, במקום להיות מלא תקווה, הוא מתגלה כפסימי ביותר. הפסימיות שלו היא פסימיות אונטולוגית משום שהחיים מובילים למוות וזה בלתי נמנע. 'וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אֲנִי הוֹלֵךְ לָמוֹת וְלִמָּחָה זֶה לִי בְּכֶרְהָ' (בראשית כה לב). לפסימיות זו מתלווה פחד מהקדמה הטכנולוגית. זו העמדה הנוצרית הקלסית: ייאוש ממעשי האדם משום שלדידם אין בכוחו של האדם לשנות את מר גורלו אלא אם כן הוא מצא חן. זו הפסימיות, הייאוש של עשו החוזר עיף מהשדה: ניסיתי אולם אין מה לעשות. זה בלתי אפשרי. ברגע זה עשו מאבד את כל עולמו. הוא מגלה ייאוש קיומי מלווה באבסורד אונטולוגי. אז הוא הופך להיות מרסל גבריאל. ומה עם הבורא? מה עם רחמנותו? עם ארך אפיים שלו? כאן מתגלה אצל מרסל המסתורין הקלאסי של התאולוגיה הנוצרית: מכיוון שהעולם, שהחיים, הם באמת אבסורדיים, אתה חייב להאמין. זה הכרזת הקלאסי של הנוצרי המאמין. רק מציאת חן יכולה לגאול אותי. נדרשת פעולה מגית כדי להיגאל (מתוך שיעורי הרב על פרשת תולדות).

הרועים.²¹⁵ גם כאשר יעקב שולח את יוסף לשכם, הוא אומר לו: 'לֵךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן וְהַשֶּׁבִי דִבֶּר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן'.²¹⁶ בפסוק הזה מופיעות המילים אח ושלום. הם כבר הופיעו במהלך הדו־שיח בין יעקב ובין הרועים ואין זה מקרי. עם מילים אלה מתחילה העבריות. העברי חיפש ומצא בסופו של דבר את הפתרון למשוואת האחוה ופתרון זה הפך לחלק מהותי, אינטגרלי של אותה דרך ארץ שעלינו להנחיל לעולם כולו.²¹⁷

מרבית לדבר בתקופה שלנו על הפן האוניברסלי של ישראל, של התורה, ושוכחים שהכל מתחיל מצמד מילים פשוט: אח ושלום. המשימה שלנו קשה משום שאנחנו פוגשים בעיקר את הצד העשוי, הצד של "כל דְאֵלִים גְּבַר" - לא רק בעולם הנוצרי שעבר תהליך מסיבי של חילון אלא גם בעולם המוסלמי. הם לא פחות אלימים. חייתי אצלם ואני יודע על מה אני מדבר. ובכל זאת לא איבדנו אף פעם את התקווה לעולם מתוקן. חיפשנו ואנחנו עדיין מחפשים את אחינו בכל מקום, בשדה.

בן זקונים

הדגשתי במהלך כל השיעור את הכוח המיוחד הנמצא ביוסף, כוח "העוד", כוח ההתחדשות כאשר הכל נראה כגמור, ובגלל תכונה זו אהב יעקב את יוסף מכל בניו. ליתר דיוק, ישראל אהב את יוסף מכל בניו, כלשון הפסוק:

וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לּוֹ וַעֲשָׂה לּוֹ כְּתָנֶת פָּסִים.

בראשית לו ג

הכוח המיוחד הנמצא אצל יוסף הוא כוח הברכה. הברכה מתגלה בכל

215 ראה סוד מדרש התולדות, חלק ז, עמ' 181.

216 בראשית לו יד.

217 אני זוכר שכשלמדתי עם מו"ר ר' יעקב גורדין ז"ל את ההגדה של פסח, הגענו לקטע "שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך" והסברתי שהכוונה לעשו. הוא אמר לי: "אתה לא יודע ללמוד. הכוונה לישמעאל". הייתי המום. אחרי השואה? אז הוא הסביר לי את עניין הברית בין עשו לישמעאל ואמר שבזמן החזרה לארץ יהיה לישמעאל האויב המר ביותר שלנו. לא עשו אלא ישמעאל והוסיף, על פי דברי המהר"ל, שישמעאל זה פרס. הייתי עוד יותר המום. אבל הנה ארבעים שנה מאוחר יותר זה מתחיל להתגלות (מתוך סוד מדרש התולדות, חלק ז, עמ' 179)

מקום אליו הוא מגיע, בבית פוטיפר, בבית הסוהר. הברכה היא תוספת יש, הוספת עוד מעבר למה שכבר נמצא בטבע, ויוסף מגלה כוח זה בכל מקום. הברכה היא הסגולה של ישראל, וכבר נאמר לאברהם אבינו 'וְהָיָה בְרָכָה'²¹⁸ - אותה ברכה שעזבה את העולם עד שהופיע אברהם.²¹⁹ התפקיד של יוסף כפול. הוא אינו אב, אולם יש ביכולתו להעמיד תולדות, קרי מנשה ואפרים, והם מבחינת שבטים. זה מגלה את ממד ההתחדשות אצלו. ויש לו תפקיד בתוך השבטים עצמם: הוא המביא את הברכה, הוא מגלה אותה.

שאלה: מה תפקיד שאר האחים?

תשובה: הם מביאים את הדברים לידי הגשמה, לידי קיום. יוסף הוא במידה רבה הכפיל של יעקב, לא רק בבחינת ש"כל מה שאירע לזה אירע לזה", מבחינה מהותית, אלא גם מבחינה חיצונית: "שהיה זיו איקונין שלו

218 בראשית יב ב.

219 ראה שערי אורה, שער ראשון: ... וזהו סוד ואברהם ואגדלה שמך והיה ברכה (בראשית יב, ב); לא אמר והיה מבורך אלא 'והיה ברכה', הרי הברכה מסורה בידך קח כפי רצונך, ולא לך לבדך אני נותן לך רשות ליטול אלא לכל מי שתרצה תן בפי רצונך לכל בני העולם, וזהו: ונברכו בך כל משפחות האדמה (שם, ג) כלומר כל הרוצה ליטול כלום מברכה זו אינו נוטל אלא על ידך, שהרי היא מסורה בידך ושלך היא. ראה ב"ב טז ע"ב: כתנאי: 'וה' ברך את אברהם בכל' - מאי בכל? רבי מאיר אומר: שלא הייתה לו בת. רבי יהודה אומר: שהייתה לו בת. אחרים אומרים: בת הייתה לו לאברהם ובכל שמה.

מקור הברכות הוא דווקא ספירת יסוד שהיא בבחינת הנשמה של ספירת מלכות. לכן יש ביטוי בברכה המסורתית: "מי שברך אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את וגו'". בברכה רמוזות כל הספירות מחסד עד מלכות חוץ מספירת יסוד: אברהם, יצחק ויעקב כנגד חסד, גבורה ותפארת, משה ואהרן כנגד נצח והוד, דוד ושלמה כנגד מלכות. יש כאן דבר תמוה: לכאורה יוסף שהוא כנגד ספירת היסוד אינו מוזכר! אך רבותינו המקובלים מלמדים אותנו שהוא דווקא רמוז בפתיחת הברכה עצמה, בלשון "מי שברך": מ"י היינו יסוד שהוא התגלות הבינה שנקראת מי, כלשון הפסוק מ'י תן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלְבָנֵיהֶם לְעֹלָם' (דברים ה כה). וכי לא בידיו לתת? אלא ש"מ"י הוא כנגד ספירת בינה הנקראת גם "תשובה" שנאמר (ישעיהו ו י) 'ולבבו יבין ושב ורפא לו'. כלומר, רק כוח "מ"י" שהיא עולם התשובה יכול להביא ליראה.

שורש השורשים של הברכה ושל השפע משתלשל מיסוד דאבא, דרך יסוד דאמא, ומתגלה ביסוד דתפארת שהוא היסוד הכולל. יסוד הכולל משפיע לבריכה של המלכות. אם כן, הכוונה בנוסח "מי שברך" היא פנייה למקור הברכות. גם בברכה "ברוך אתה ה'" או פונים למקור הברכות הנקרא "ברוך": יהו"ה מתברך דרך היסוד - יסוד דאמא על מנת להשפיע את הברכה דרך המלכות. (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה)

דומה לו²²⁰. יוסף מביא את הברכה, אף יעקב הביא את הברכה ללבן. אולם כוח הקץ, כוח הקיום, כוח ההגשמה נמצא אצל יצחק בבחינת קץ-חי²²¹, וכוח זה נמצא אצל האחים כאחים, לא אצל יוסף כיוסף.

אסביר את הנושא כולו דרך תורת הסוד: ידוע שיוסף הוא כנגד ספירת היסוד. גם ידוע שאברהם אבינו תיקן את הכלי של מידת החסד, כלומר, בזכותו חזר אור החסד שהסתלק. יצחק תיקן את הכלי של מידת הגבורה והחזיר את אור הגבורה, ויעקב תיקן את הכלי של מידת התפארת והחזיר את אור התפארת שהסתלק. וכן על זה הדרך, משה תיקן את הכלי של מידת הנצח, אהרון את הכלי של מידת ההוד, יוסף את הכלי של מידת היסוד ודוד את הכלי של מידת המלכות²²². אך אין די בזה משום שיש צורך באיחוד מידות אלו וזוהי זכות השבטים כשבטים. זכות השבטים היא האיחוד בין אותן שש ספירות - הקצוות של תפארת, על מנת להגיע לאיחוד בין תפארת למלכות. לכן אומרים שהשבטים הם "האלכסונים" בין המידות²²³. לכל שבט יש תפקיד

220 ב"ר פד ח: 'וישראל אהב את יוסף' - רבי יהודה ורבי נחמיה: רבי יהודה אומר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. רבי נחמיה אמר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו.

221 יצחק אבינו הוא גם הצדיק שבזכותו יש קץ לצער הגלות, כפי שאנחנו לומדים זאת בפשטות מן הנאמר בהגדה של פסח: "ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא, שהקב"ה חישוב את הקץ לעשות כמה שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שנאמר ויאמר לאברהם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". "חישוב את הקץ" בזכותו של יצחק, משום שמלידתו של יצחק עד ליציאה ממצרים עברו ארבע מאות שנה. יש בשם "יצחק" סוד - אותיות קץ חי. הוא השורש של עֶשֶׂו שכולו קץ, וגם של יעקב שהוא כולו חי. השילוב של קץ וחי הוא יצחק. הוא מסר את הקץ לעֶשֶׂו ואת החי ליעקב, לכן חז"ל אומרים ש"יעקב אבינו לא מת" (תענית ה ע"ב). הגילוי של הקץ בא בזכותו של יצחק. אין ליעקב אפשרות לגלות את הקץ לבניו, משום שאין ליעקב כשלעצמו קץ (בראשית מט א ופרש"י במקום). בבחינת בני יעקב אין קץ לגלות, אבל מכיוון שיש להם שורש ביצחק, יש להם גם כן שורש בקץ. יצחק הוא הצדיק של הארץ, ולכן בזכותו יש לנו אחיזה בארץ ישראל. יצחק הוא הצדיק של העולם הזה, ולכן בזכותו יש לנו סגור שיכול לסגור עלינו ביום הדין (סוד מדרש התולדות, חלק ה, עמ' 121).

222 אך גמר התיקון של היסוד הוא בפנחס. דהיינו פנחס ויוסף הם כנגד אותה ספירה (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה).

ברגע שיעקב מופיע, מופיע יוסף, בבחינת אלה תולדות יעקב יוסף. כאשר מופיעה ספירת התפארת, מופיעה ספירת היסוד. זה הסוד של האות ו"ו, הנכתבת עם שני ו"ו"ם, אחד גלוי - יעקב ואחד לא גלוי - יוסף. הלא גלוי צריך אף הוא להתגלות וזה נעשה בזכות משה ואהרן. כאשר זה מתגלה, מופיע פנחס ופנחס הוא אליהו הנביא (מתוך שיעורי הרב על פרשת מקץ).

223 מו"ר ר' יעקב גורדין ז"ל היה אומר על י"ב השבטים הצריכים לבנות את זהות הכלל שהם י"ב מקצועות הקובייה - הקובייה הקדושה כך היה אומר. ואני רוצה להוסיף את הדבר הבא: אמנם יש י"ב מקצועות אולם המרכז המאחד חסר. זה התפקיד של השבט

והוא לאחד ספירה אחת לספירה אחרת. איחוד כל עם ישראל הוא האיחוד השלם של שלושה עשר השבטים, בגימטרייה אח"ד. מי שתפס את אשר הסברתי כעת הבין שאכן יש ליוסף תפקיד כפול, כיוסף וכאחד מהשבטים.²²⁴ יוסף הוא בן זקוניו של יעקב. 'כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לֹא'. רש"י בד"ה "בן זקונים" מסביר שיוסף "נולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה". יוסף הוא הבן אשר קיבל את החכמה המיוחדת שהייתה ליעקב. "לעת זקנתו" כאשר האדם מגיע לנקודה בחייו בה הוא יכול לשפוט, להעריך: "כל מה שלמד משם ועבר מסר לו". הניסיון הזה המאפשר לדעת מה צפוי בעתיד. זה מה שיעקב מסר ספציפית ליוסף, לא לשאר האחים. הוא מסר לו את חכמת שם ועבר כלשון המדרש: "רבי נחמיה אמר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו".²²⁵ וחכמה זו קודמת לתורה שמסר לכל האחים. הוא עשה זאת משום שראה בו בן זקונים. צריך להבין ביטוי זה, "בן זקונים", במישור הזהותי. הרי מבחינה כרונולוגית בן הזקונים של יעקב הוא בנימין ולא יוסף. לכן אי אפשר לפרש ביטוי זה "פשט".²²⁶ לכן צריך להבין שיעקב מסר ליוסף חכמה מיוחדת משום שבו התכונה של "בן זקונים", כלומר של "בר חכים" בבחינת "זה קנה חכמה".²²⁷

חכמת שם ועבר

מהי חכמת שם ועבר? זו החכמה של שם שעברה דרך עבר. זו החכמה האוניברסלית, הכלל-אנושית כפי שעבר תפס אותה. זו אותה חכמה שעברה

הי"ג, ובמובן זה מדובר בשבט לוי. אולם נראה שקורה לשבט זה דבר הדומה למה שקרה לשבט יוסף, כל עוד יוסף היה בגדר של נעלם ולא ידעו היכן הוא נמצא. שבט זה אמור להיות הבריוח התיכון המחבר בין כל השבטים, גם בגלות, אולם הם לא מילאו תפקיד זה. במקום זה הם יסדו מחנות, "שבטים" משלהם, "אנשי שלומנו". מי שמכיר את הסוציולוגיה היהודית העכשווית מבין על מה אני מדבר (מתוך שיעורי הרב על יוסף ויהודה).

224 כאשר מבינים את ההסבר דרך הסוד רואים שהסבר זה פשוט בהרבה מכל הסבר שאפשר לתת דרך תורת הנגלה (מתוך שיעורי הרב על שערי אורה).

225 ראה שפתי דעת לרב שלמה אפרים מלונטשיץ, בעל הכלי יקר לתורה, פרשת ויגש, מאמר סח.

226 ראה פרקי דרבי אליעזר פרק לח: וכי בן זקונים היה יוסף? והלא בנימין היה בן זקונים אלא על ידי שראה בנבואתו שהוא עתיד למלוך, לפיכך היה אוהב אותו מכל בניו.

227 קידושין לב ע"ב.

מאדם הראשון לנח ומנח לשם הוא מלכי צדק,²²⁸ אשר העביר אותה לאברהם עם תרומתו הייחודית של עבר - תפיסה מיוחדת של האוניברסליות המתגלה לאחר מכן בפרטיקולריות של ישראל. חכמה זו אינה עדיין חכמת ישראל אולם חכמת ישראל מופרית על ידה והיא יוצאת ממנה בבחינת "דרך ארץ קדמה לתורה".²²⁹

התורה היא החכמה העליונה, והיא, מסביר המהר"ל, "שייכת לכל האומות" אולם "מצד המקבל היא שייכת לישראל דווקא".²³⁰ מדוע? משום שיש תנאי מקדים לקבלתה והוא קניית אותה דרך ארץ המיוחדת של האבות. לכן מי שחסר אותה דרך ארץ של האבות אינו יכול ללמוד את התורה של ישראל כפי שישראל לומד אותה. הדרך ארץ המיוחדת הזו קובעת איזה תורה תמומש בפועל. אם הדרך ארץ היא הדרך ארץ העברית או אז התורה תוכל להיות באמת תורת ישראל.

הנושא הזה עדין ביותר ומהותי ביותר. לצערי הרב הוא אינו כל כך מוכר ומודגש היום. יש מי שחושב שלומדים בתורה את הדרך ארץ. זו טעות איומה! מי שחסר אותה דרך ארץ אינו יכול לתפוס את התורה במובנה העברי. מי שלמד אותה מבין מה משמעות האמירה שיש לזהותנו שני ממדים ב'רזמנית': אוניברסלי וייחודי. שני ממדים אלו הם ממדים מוחלטים. הראשון נובע מאותה דרך ארץ שהיא אוניברסלית ביסודה, והשני - תורה ייחודית לנו ולנו בלבד.²³¹ אולם - וזה מה שקשה לתפוס לרוב בני עמנו הרואים את עצמם

228 ראה נדרים לב ע"ב, ב"ר נה-ו. ראה גם תרגום יונתן: ומלכא צדיקא הוא שם בר נח מלכא דירושלם נפק לקדמות אברם. ראה פרש"י לבראשית יד יח.

ראה סוד מדרש התולדות, חלק א, עמ' 205.

229 ראה תנא דבי אליהו, פרק א.

230 ראה חידושי אגדות למהר"ל ד, ע"ז, עמ' כ.

231 תכלית המעשה הטוב היא לתקן את החברה האנושית, כך שקודם כל יוכל כל אחד לחיות בה, בלי להרגיש מאוים על-ידי השני בכל רגע. זו המטרה הראשונית של המוסר האוניברסלי המכונה על-ידי חז"ל "דרכא דארעא" או "אורח ארעא". לשם כך מצווה הקב"ה את נח ובניו על שבע מצוות בסיסיות, המאפשרות לקיים חברה מתוקנת. המדרגה הגבוהה יותר של המוסר היא הדרך ארץ של התורה, השייכת לעם ישראל, והיא נקראת "דרכה של תורה". היא תנאי לקבלת התורה. התורה אינה באה ללמד אותנו אותם נימוסים הנובעים מאותה "דרכא דארעא", מאותה דרך ארץ אוניברסלית. מטרת התורה היא ללמד אותנו את הקדושה שיש בערכים (מתוך סוד מדרש התולדות, חלק ג, עמ' 155).

דרך נביאי ישראל מדברת התורה לא רק אל בני ישראל אלא גם לכל האנושות כולה, והיא קובעת מהי ההתנהגות הראויה והרצויה ברמה כלל אנושית. בכך היא מגדירה את אותו רובד של המוסר האוניברסלי המכונה על-ידי חז"ל "דרכא דארעא" או "אורח ארעא". כלל ישראל צריך ללמד את האנושות כולה מהו אותו מוסר אוניברסלי ואיך ניתן

כמחויבים לאותה תורה, כדי שאותה תורה תהיה פורייה, היא חייבת להיות מבוססת על אותה דרך ארץ.²³²

אסביר את הנושא אחרת: יש בישראל שני ממדים: ישראל הוא ברזמנית עצמו והאנושות כולה, בבחינת "אתם קרויין אדם".²³³ לא רק שאני ברזמנית אדם ועברי - זה פשיטא, אלא שבמאמץ שלי להכיר את עצמי כאדם אמיתי, קיבלתי כעברי פרווילגיה מסוימת כי אני צאצא של האבות.²³⁴ אותה פרווילגיה היא אותה דרך ארץ עברית שיצאה מהדרך ארץ הכללית, אותה דרך ארץ שבאה משם ועברה שינוי דרך עבר, ומאותו רגע התחילה להתגלות כדרך ארץ העברית.

השוני הזה גרם לשינוי בתפיסתנו את המושג של האוניברסליות. אתם יודעים שהפילוסופים המודרניים עושים, בעיקר החל מהמאה השמונה-עשרה, שימוש רחב במושג "האדם". הם המציאו מושג זה כאשר רצו לעסוק בהגדרת האוניברסל האנושי והמאפיינים שלו. מושג זה הוא מושג מופשט לחלוטין המתעלם מהזהות האנתרופולוגית הספציפית של כל אדם.²³⁵ האמת היא שיש לכל זהות אנושית, לכל אומה וההוגים שלה תפיסה שונה של המושג הזה "האדם". יש האוניברסל האנושי בסגנון צרפתי, של הפילוסופים של תקופת הנאורות, הבא לידי ביטוי במושג של "הרפובליקה היעקובינית". יש האוניברסל האנושי בסגנון גרמני, בעקבות קאנט והגדרתו של הצו הקטגורי האוניברסלי. יש האוניברסל האנושי בסגנון אנגלו-סקסי וכו'. המצב לא השתנה בהרבה גם אחרי ייסוד המדע האנתרופולוגי ועלינו לשאול מדוע זה כך? התשובה היא שלכל זהות אנושית משוואה זהותית פרטית משלה. דרך הסיפור המקראי אנחנו לומדים שהמקור לשוני הזה הוא בסיפור הפְּלָגָה. בעקבות הפלגה כל גוי אימץ לעצמו תפיסה מסוימת של הזהות האדמית והוא

להקים חברה המיישמת, הלכה למעשה, את אותו מוסר אוניברסלי. זו הדרך הראשונה להכיר את החוק המוסרי המוחלט - דרך לימוד התורה (מתוך סוד מדרש התולדות, חלק ג, עמ' 196).

- 232 ראו אבן שלמה לרב שלמה מטולצ'ין בשם הגר"א, פרק א, סעיף יא.
- 233 יבמות סא ע"א. ראה בדברי התוספות ד"ה "ואין" וגם ב"ק לח ע"א ד"ה "אלא האדם" דבר ר"ת: דיש חילוק בין אדם להאדם.
- 234 העניין איננו רק תורשתי. כל אחד, אם הוא מחליט להתגייר, יכול להצטרף ואז מעמדו אינו שונה מן המעמד של כל יהודי אחר. כל אחד יכול להיות כ"אברהם" (מתוך השיעור).
- 235 הפילוסוף האנטי-מפכני ג'וזף דה-מאיסטר (1753-1821) כתב בספרו "הגיגים על צרפת": "האדם" אינו קיים בשום מקום. ראיתי בחיי צרפתים, איטלקים, רוסים, וכו' ... אני גם יודע, בזכות מונטסקייה, שיש פרסים, אך כשהמדובר ב"האדם", אני מצהיר כי מעודי לא פגשתי; אם הוא קיים, הוא לא ידוע לי.

שם את הדגש על ערכים שונים. לכן הגדרתה של האוניברסליות אצל כל אומה שמה דגש דווקא על אותם ערכים המטופחים על-ידי אותה אומה. לכן הגדרת האוניברסליות שונה אצל כל אומה, אצל כל תרבות. כולם משתמשים באותה מילה אבל תוכן ההגדרה שונה מאומה לאומה. הבעיה אינה כל כך בקיום הגדרות שונות, בתפיסות שונות, אלא בסירוב של כל אומה, של כל זהות להכיר בזכות הקיום של ההגדרה של האחר. הסירוב להכיר בלגיטימיות של השונות של הזולת - האחר הוא הבעיה העיקרית. ההיסטוריה מוכיחה שהרצון להיות אוניברסלי מצד האומות הופך חיש מהר לאימפריאליזם תרבותי, זהותי, וראינו זאת בעיקר בתקופה המודרנית במאה התשע-עשרה. למדנו את הנושא מספר פעמים וכעת ברצוני לחדד את הנקודה הבאה: במה שונה תפיסתנו מתפיסת שאר האומות? מדוע אני טוען שוב ושוב שהאוניברסליות של ישראל היא אמיתית? השוני הוא בנקודת המוצא: אנחנו בעקבות הפלגה מכירים בעובדה שיש זהויות אנושיות שונות. שבעים במספרם לפי המסופר במקרא. שבעים אופנים להיות אדם. זו עובדה היסטורית, מציאותית. השאלה אינה האם כך היה חייב להיות מלכתחילה. שאלה זו אינה רלוונטית לדיון שלנו.²³⁶ קרה מה שקרה ויש שבעים זהויות שונות. השאלה היא מה אני עושה עם נתון זה? האם אני מנסה להחזיר את הגלגל אחורה על-ידי השתלטות של זהות מסוימת על שאר הזהויות עד כדי מחיקתן או האם אני מכיר בקיום אותן זהויות וממציא אסטרטגיה אחרת, חדשה לאחד את כל הזהויות האלו? לכאורה המטרה היא אותה מטרה: לבנות מחדש את הזהות האנושית המאוחדת, אולם יש הבדל תהומי בין מאוחדת ובין אחידה. שאלה זו מהווה ציר מרכזי בסיפור המקראי בחומש בראשית, החל מסיפור הפלגה. האופציה של עבר היא האופציה השנייה, ובבחירה זו הוא ואחריו אברהם מעבר אחד וכל העולם מעבר אחר, כלשון המדרש.²³⁷ לכן התפיסה הבסיסית של העברי של מערכת היחסים בין האישים ובין האומות היא כמערכת יחסים בין אחים, תוך הכרה שלכל אח תפקיד

236 אין זה אומר שמלכתחילה המהלך של הפלגה הוא רצוי, להפך. אבל ברגע שהוא התרחש, צריך להביא אותו בחשבון ואי אפשר לבטלו כאילו דבר לא קרה. מאותו רגע, יש מספר זהויות אנושיות. האם יעלה על הדעת שריבונו של עולם יחשוב שזהות כלשהי מיותרת ואין לה מקום בכלכלת עולמו? (מתוך שיעורי הרב על המבול).

237 ב"ר מב ח: רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד, ר' נחמיה אומר: שהוא מבני בניו של עבר, ורבנן אמרי: שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי.

ייחודי, יחידאי משלו, ולא הדגם של האדון והעבד של הפילוסוף פרידריך הגל בספרו "פנומנולוגיה של הרוח".²³⁸

העברי מחפש את האחים שלו. הוא מחפש פתרון חיובי למשוואת האחוה. חיפוש זה נמשך לאורך כל חומש בראשית עד שמגיעים לדור של יוסף ואחיו, ועל אף כל הקשיים, הם מצליחים לפתור את משוואת האחוה, לראשונה בהיסטוריה האנושית בלי להרוג אחד מצידי המשוואה. אני מקדים כעת קצת את המאוחר אבל זה קורה כאשר ראובן ויהודה מצילים בפועל את יוסף ועוד יותר בתחילת פרשת "ויגש" כאשר יהודה פונה אל יוסף אחיו ואומר לו: 'וַיִּגֶשׂ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי' ²³⁹ - מה אתה מלך במצרים, אף אני מלך ביהודה. מסביר "בעל הטורים": 'וַיִּגֶשׂ אֵלָיו יְהוּדָה - סופי תיבות "שוה" שאמר לו אני שווה לך'.²⁴⁰ לראשונה בהיסטוריה האנושית, פתרון משוואת האחוה - אני סובייקט ואתה סובייקט, אני אדון ואתה אדון, או כלשון המדרש "אני מלך ואתה מלך"²⁴¹ מיושמת הלכה למעשה. שני אחים מצליחים להכיר ששניהם שווים, על אף היותם שניהם "סובייקט", על אף היותם שניהם "מלך". הכרה הדדית זו היא הסימן להמצאת הפתרון האמיתי למשוואת האחוה בהיסטוריה האנושית.

מדוע זה התאפשר? כי יש דרך ארץ מיוחדת בישראל. יוסף קיבל מאביו את עקרונות אותה דרך ארץ. לכן, ולמרות כל הקשיים שהתגלו בדרך, הוא יודע מה לעשות כדי שדרך ארץ זו תהפוך לנחלת כלל אחיו. הוא באמת עברי. כדאי לשים לב לעובדה שבכל התורה כולה רק הוא ואברהם נקראים עברי.²⁴² יוסף הוא עברי. לכן הוא מחפש את אחיו ובזה הוא דומה ליעקב. "זיו איקונין שלו דומה ל" - הוא קיבל מאביו את החכמה המתאימה לחיפוש זה ויש בו היכולת לממש אחווה זו. לכן דרכו התגלתה הברכה, ברכה מרובה מזו שאביו בעצמו קיבל. זה מה שאביו יזכיר לו כאשר הוא יברך אותו:

238 ראה פנומנולוגיה של הרוח מאת פרידריך הגל (1770-1831).

ראה סוד מדרש התולדות, חלק ג, עמ' 166.

239 בראשית מד יח.

240 פירוש בעל הטורים לבראשית מד יח, ד"ה "ויגש אליו יהודה": סופי תיבות: שוה. שאמר לו אני שוה לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך. ועל זה דורש במדרש (ב"ר צג ב) 'כי הנה המלכים נועדו'.

241 מדרש שוחר טוב מזמור יז (שם נאמר בשמו של דוד לקב"ה).

242 בראשית יד יג, לט יד, לט יז, מ טו, מא יב.

אלה תולדות יעקב יוסף

מאל אביד ויעזרד ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת
תחת ברכת שדים ורחם.

ברכת אביד גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיין לראש יוסף
ולקדקד נזיר אחיו.

בראשית מט, כה-כו.